

Terorizam kao posljedica interkulturalnih kriza

Grgurević, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:695127>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT

**TERORIZAM KAO POSLJEDICA INTERKULTURALNIH
KRIZA**

Završni rad

Kolegij: Interkulturalna komunikacija
Mentori: doc. dr. sc. Tatjana Ileš
dr. sc. Igor Gajin

Studentica: Ivana Grgurević

Osijek, kolovoz 2021.

SAŽETAK

Završni rad Terorizam kao posljedica interkulturalnih kriza obuhvaća objašnjenje pojma terorizma, kako se razvijao kroz povijest te kakve ekonomske posljedice nosi sa sobom. Osim toga, objašnjava uzroke terorizma, njegove ciljeve i utjecaje na medije te obrađuje neke od najpoznatijih terorističkih skupina u svijetu. Također, objašnjava kako terorizam može biti generator kriznih situacija te otkriva moguće posljedice primjene kemijsko-bioloških i nuklearnih sredstava koji mogu biti vrlo opasni po živi svijet i okolinu. Razrađuju se pojedina područja napadnuta od strane terorista koja su zasigurno obilježila mnoga razdoblja te ujedno ostavila mnoge posljedice, velike opasnosti, kao i mnoštvo kriza iza sebe. Stoga se i postavlja pitanje kako je čovječanstvo doživjelo i proživjelo velike interkulturalne krize koje su ostavile mnoge posljedice iza sebe.

Ključne riječi: terorizam, ekonomske posljedice, konstante terorizma, terorističke skupine, krize

SUMMARY

The final paper Terrorism as a consequence of intercultural crises includes an explanation of the concept of terrorism, how it has developed throughout history and what economic consequences it brings with it. In addition, it explains the causes of terrorism, its goals and impacts on the media, and addresses some of the most notorious terrorist groups in the world. It is also explained how terrorism can be a generator of crisis situations and reveals the possible consequences of the use of chemical-biological and nuclear agents that can be very dangerous for the living world and the environment. Individual areas attacked by terrorists are being worked out, which have certainly marked many periods and at the same time left many consequences, big dangers, as well as many crises behind. Therefore, the question arises as to how humanity has experienced huge intercultural crises that have left many consequences behind.

Key words: terrorism, economic consequences, constant terrorism, terrorist groups, crises

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja _____ potvrđujem da je moj _____ rad
diplomski/završni

pod naslovom _____

te mentorstvom _____

rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanove.

U Osijeku, _____

Potpis

_____

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. OPĆENITO O TERORIZMU.....	2
2.1. Terorizam kroz povijest	2
2.2. Ekonomske posljedice terorističkih napada	4
3. TERORIZAM KAO GENERATOR KRIZNIH SITUACIJA.....	5
4. TERORIZMI SVJETSKOG KAOSA.....	6
4.1. Mjesto: grad.....	7
4.2. Sjecište: mediji	7
4.3. Cilj: javno mnijenje i stanovništvo.....	8
4.4. Mentalitet i inverzija: poticanje odgovornosti	8
5. STRATEGIJA OD SLABOG PREMA JAKOM	9
6. NAJPOZNATIJE TERORISTIČKE ORGANIZACIJE.....	10
6.1. Al - Kaida.....	10
6.2. Boko Haram	12
6.3. ISIS.....	13
6.4. Crvene brigade	15
6.5. Frakcija Crvene armije.....	17
7. MOGUĆE POSLJEDICE PRIMJENE KEMIJSKO-BIOLOŠKIH I NUKLEARNIH SREDSTAVA PO ŽIVI SVIJET I OKOLINU.	21
7.1. Velike opasnosti - Tokio.....	22
7.2. Velike opasnosti - New York.....	22
8. VJEČNA KRIZA ZAPADA I ISLAMSKOG SVIJETA.....	23
9. TERORIZAM I KRIZNI MENADŽMENT.....	24
10. ZAKLJUČAK.....	26

11. LITERATURA.....	27
---------------------	----

1. UVOD

Terorizam je neosporno jedna od najdiskutabilnijih tema današnjice iako se radi o fenomenu koji je poznat stoljećima, a tema terorizma prisutna je kroz rasprave u brojnim područjima.

U ovome seminaru obradit ćemo terorizam kao pojam, kako je nastao i koje posljedice nosi sa sobom u smislu interkulturalnih kriza. Dotaknut ćemo se značajnih uzroka terorizma u prošlosti i sadašnjosti, kao i na odgovore na nove izazove terorizma koji prijete sve većim kaosom u svijetu.

Također, izdvajamo najpoznatije terorističke skupine te sve ono što je proizašlo iz terorizma kao posljedica ili utjecaj. Istraživanje odnosa terorizma i sustava kriznog upravljanja potrebno je radi uočavanja i definiranja faktora koji određuju smjer upravljanja u kriznim situacijama čiji je nastanak povezan s terorističkim djelovanjem. U skladu s tim, potrebno se zapitati jesu li žrtve terorističkih napada dokaz slabe organizacije sustava kriznog upravljanja? Koje su zapravo štete koje se događaju i poslije terorističkih napada? Poduzimaju li države konkretne mjere kako bi se minimizirao negativno učinak kriza izazvanih terorizmom? Kakve terorističke krize konkretno nastaju u svijetu?

Kroz ovaj završni rad pokušat će se obraniti hipoteza kako je terorizam postao najveća globalna sigurnosna prijetnja koja prisiljava države svijeta na učestalo i kontinuirano poboljšanje sustava kriznog upravljanja te kakav utjecaj ostavlja iza sebe.

2. OPĆENITO O TERORIZMU

Terorizam (prema teror) primjena je oružanog i drugog nasilja, najčešće protiv nedužnih osoba radi ostvarenja političkog ili nekog drugog cilja. Obilježava ga sustavnost u uporabi nasilja ili prijetnji nasiljem te je pretežno politička motivacija (borba za društvene promjene, politički utjecaj ili vlast). Promišljen je izbor izravnih žrtava te onih neizravnih (širenjem straha), kršenje ljudskih prava i dr. Primjenjuju ga pojedine države (državni terorizam) te različite organizacije i skupine u borbi protiv državnih institucija ili u njihovu podupiranju.

Teoretičari navode i druge oblike i varijante terorizma: s obzirom na ideološku zasnovanost terorizam se određuje kao ljevičarski, desničarski, nacionalistički, separatistički, rasistički, islamistički i dr.; razlikuje se također selektivni i neselektivni terorizam, unutardržavni i međunarodni terorizam, revolucionarni i kontrarevolucionarni terorizam, kolonijalistički i antikolonijalistički terorizam.

Također se navodi i ratni terorizam, individualni terorizam i dr. Određuje se i kao oblik političkog nasilja, metoda vojno-političke borbe i slično.¹

Terorizam se može okarakterizirati kao pojava poznata stoljećima, dok borba protiv terorizma postoji koliko i sam terorizam.

Borba protiv terorizma ostavlja dubok utisak na procese u liberalno-demokratskim državama. Pojedinaac na Zapadu postaje žrtva terorističkih napada, ali istovremeno i žrtva sve veće kontrole koju provode legitimno izabrane političke vlasti. Dolazi do legitimnog ograničavanja ljudskih prava u ime zaštite i sigurnosti.

Nameće se pitanje može li strah za vlastiti život i želja za sigurnošću nadvladati ideale koje promiču zapadne liberalne demokracije ili se tu krije nakana legitimno izabrane političke vlasti da uvede opću kontrolu nad svojim građanima.²

---

¹ Leksigorafski zavod Miroslav Krleža, URL = <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60997> (Pristupljeno: 2.8.2021.)

² Terorizam: kontekst, financiranje i ekonomske posljedice, URL = [file:///C:/Users/Guest/Desktop/pesme/Ruzica_Simic_Banovic%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Guest/Desktop/pesme/Ruzica_Simic_Banovic%20(1).pdf) (Pristupljeno: 2.8.2021.)

2.1. Terorizam kroz povijest

Pojam terorizam se prvi put javlja u političkom govoru prilikom opisivanja strahovlade koju je u Francuskoj uspostavio jakobinski režim, takozvani državni terorizam. Povijesno gledano, terorizam kao akt nasilja, izvršen u svrhu ostvarenja vjersko-političkih ciljeva, prisutan je u ljudskoj povijesti još od prvog stoljeća nove ere.

Prvi val terorizma djeluje kao nasljednik anarhističke ere iz razdoblja s kraja 19. stoljeća. Dolaskom novog stoljeća rasadnik međunarodnog terorizma postaje carska Rusija, dok je druga žarišna točka bila Barcelona u kojoj je između 1903. i 1909. eksplodiralo više od osamdeset eksplozivnih naprava. Kao odgovor država slijedi jačanje i modernizacija policijskih snaga te stroža imigracijska politika.

U hladnoratovskom razdoblju Zapadna Njemačka postaje glavni koordinatorski i politički lider po pitanju suzbijanja terorizma. Razvija se i međudržavna suradnja na području protuterorizma. Karl Dietrich Bracher ističe da “razlog što se Zapadna Njemačka, Italija i Japan nalaze pod utjecajem imperijalističke vlasti multinacionalnih kompanija predstavlja jedan od uzroka terorizma, što je vidljivo i iz frazeologije terorističkih grupa koje najavljuju borbu protiv svjetskog imperijalizma”.

Procvat terorizma uslijedio je u 1970-ih kada su osvanule, posebice na Bliskom istoku, mnogobrojne radikalne muslimanske skupine. Vođe liberalnih demokracija s ciljem ostvarivanja što većeg profita često su djelovali u naftom bogatim zemljama čime su “hranili nasilje i terorističku maštu koja se krije u svima nama”.

Karakter se terorizma kroz povijest mijenjao.

I u današnje vrijeme izražena je nemogućnost postizanja konsenzusa oko definiranja terorizma. Terorizam je nekada predstavljao borbu za oslobođenje vlastitog naroda, teritorija, borbu za vjersku slobodu, za svrgavanje društvenog poretka, dok se danas pojam antiterorizam zna zamijeniti s pojmom terorizma.

Temeljno opravdanje terorističkih akcija u centrima visokorazvijenih zemalja zasniva se na poistovjećivanju počinitelja s borbom za samoodređenje i samostalnost Trećeg svijeta. Može se reći da se terorizam 20. stoljeća gradi na potpunom nepoštivanju vrijednosti ljudskog života i

nepriznavanju razlika između nevinih i neumiješanih, čemu svjedoče i napadi poput bomba postavljenih na mjestima na kojima se okuplja velik broj ljudi, čime žrtvom nediskriminativnog terorizma može postati svaki pojedinac.

Razlozi se terorističkih napada na Zapad ne mogu okarakterizirati samo kao napadi religiozne naravi, jer prave razloge treba tražiti u prevelikim nejednakostima koji su posljedica političke i društvene nepravde na svijetu. Nejednaka distribucija kontrole nad gospodarskim resursima također je jedan od uzroka jer i sam terorizam utječe na gospodarsku moć država.

Prema riječima profesorice Stern, teroristi se bore protiv zapadne ideologije koja prema njihovom stajalištu dovodi do ponižavanja i neprihvatanja muslimanskog svijeta. Ali, vršeci terorističke akte nasilja koriste plodove modernizacije i westernizacije.³

2.2. Ekonomske posljedice terorističkih napada

Pojam financiranja terorizma postaje aktualan u posljednjih tridesetak godina kada se intenzivnije počinje koristiti kao sredstvo za ostvarivanje određenih političkih ciljeva. Mary Kaldor ističe da se globalni terorizam odlikuje novom organizacijom te snažnijim korištenjem medija i raznovrsnih metoda financiranja.

Razvija se i sofisticiranija organizacijska struktura koja uključuje političku, obrazovnu i javnu komponentu. “Financiranje terorizma je pružanje bilo kojeg oblika financijske potpore teroristima ili onima koji potiču, planiraju ili su uključeni u terorističke aktivnosti.” Definicija financiranja terorizma nalazi se i u 3. Direktivi Europskog parlamenta i Vijeća.

Za terorističke aktivnosti nisu potrebna velika sredstva, već se teroristička djela velikih razmjera mogu počinuti s relativno malim iznosima novca. Temeljem procjena američke službe FBI, troškovi izvođenja napada na SAD 2001. iznosili su oko 400,000 USD, a u napadu je na direktan ili indirektan način bilo uključeno 448 fizičkih lica, 19 pravnih lica i 6 udruženja. Gledajući analize terorističkih napada u Parizu 2015. i Bruxellesu 2016. vidljivo je da je za

---

³Terorizam: kontekst, financiranje i ekonomske posljedice, URL = [file:///C:/Users/Guest/Desktop/pesme/Ruzica_Simic_Banovic%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Guest/Desktop/pesme/Ruzica_Simic_Banovic%20(1).pdf) (Pristupljeno: 6.1.2021.)

njihovo izvođenje bilo potrebno svega 10,000 USD, dok je iznos potreban za pripremne radnje bio mnogostruko veći.⁴

Tablica 1. Prikaz procijenjenih troškova pojedinih terorističkih napada.

Napad:	Datum:	Procijenjeni troškovi ¹²⁹
Transportni sustav Londona	07.srpanj 2005.	£ 8.000 ¹³⁰
Bombaški napad na vlak u Madridu	11. ožujak 2004.	USD 10.000
Bombaški napadi u Istanbulu	15.&20. studeni 2003.	USD 40.000
Bombaški napad na JW Marriot hotel u Jakarti	05. kolovoza 2003.	USD 30.000
Bombaški napad na Baliju	12. listopada 2002.	USD 50.000
Napad na USA brod Cole	12. listopada 2000.	USD 10.000
Bombaški napadi na veleposlanstvo u Istočnoj Africi	07. kolovoza 1998.	USD 50.000

Prema: Terorizam: kontekst, financiranje i ekonomske posljedice, URL = [file:///C:/Users/Guest/Desktop/pesme/Ruzica_Simic_Banovic%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Guest/Desktop/pesme/Ruzica_Simic_Banovic%20(1).pdf)

3. TERORIZAM KAO GENERATOR KRIZNIH SITUACIJA

Spominjanje pojma terorizam, kao i sam koncept terorizma, u svakodnevnom životu nailazi na negativne reakcije. Terorizam je od svog pojavljivanja u javnoj sferi potvrdio svoju malicioznu narav i štetan efekt u svim aspektima. Koncept terorizma ne može se definirati u jednoj rečenici jer je vrlo teško obuhvatiti sve značajke i tipove terorizma koji su se pojavljivali i koji se pojavljuju u današnje doba. Međutim, sa sigurnošću se može utvrditi da terorizam „uključuje upotrebu nasilja ili prijetnje nasiljem od strane organizirane grupe kako bi se postigli politički ciljevi“⁵.

Moderni terorizam koristi brojne metode u ostvarenju vlastitih ciljeva, a to su najčešće postupci poput bombardiranja, otmica zrakoplova, zauzimanja zgrada, auto-bombi, zadržavanja

⁴Terorizam: kontekst, financiranje i ekonomske posljedice, URL = [file:///C:/Users/Guest/Desktop/pesme/Ruzica_Simic_Banovic%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Guest/Desktop/pesme/Ruzica_Simic_Banovic%20(1).pdf) (Pristupljeno: 6.1.2021.)

velikog broja taoca ili prijetnji upotrebom oružja za masovno uništenje.⁵ S obzirom na tu konstataciju, kriza uzrokovana terorizmom uvijek ima implikacije na čitavu državu te se ne može smatrati lokalnom krizom za čije su rješavanje zadužene lokalne vlasti.

Moderni tip terorizma je usto sofisticiraniji i tehnološki napredniji nego u prijašnjim vremenima te stoga predstavlja još ozbiljniju prijetnju za nacionalnu sigurnost država u svijetu. U tom smislu, posve je logično svrstati terorizam u najistaknutije okidače kriznih situacija, uz prirodne i tehnološke uzroke.

Teroristička kriza potencijalno može simultano generirati i druge tipove kriza te tako uzrokovati još veću štetu i fatalne posljedice. Samim time, tijekom takve krize postoji jaka neizvjesnost tj. nemogućnost sigurnog predviđanja ishoda krize i vjerojatnosti novih terorističkih činova.

Neizvjesnost u ovakvom tipu krize pogoduje teroristima jer širi strah i paniku među stanovništvom koje je pogođeno krizom zbog stalne opasnosti od novih napada.

Neizvjesnost u konceptu terorizma predstavlja jednu komponentu općeg cilja terorističkog djelovanja te je kako takva izazov i za aktere koji se bave rješavanjem ovog tipa krize.

---

⁵ Collins, A. Suvremene sigurnosne studije. Zagreb: Politička kultura i Centar za međunarodne i sigurnosne studije, 2010. Str. 334

3. TERORIZMI SVJETSKOG KAOSA

„Novi svijet je eksplozivan i turbulentan; terorizam je tako postao masivan, bez teritorija, iracionalan, promjenjiv, neuhvatljiv, kriminaliziran i bez matične države. Sada ga utjelovljuju nove figure bitno različite od prijašnjih: Ramzi Yousef, Pablo Escobar, komandant Robot, Osama bin Laden itd. Taj terorizam „visokog intenziteta“ razlikuje se od starog svojim dvosmjernim razvojem: od „političkog“ prema „razularenom“ i od „kontroliranog“ prema „iracionalnom“.⁶

Brojni će terorizmi kao i dosad ostati politički ili vjerski, no krajem hladnog rata došlo je do toga da su se kriminalne sfere terorizma i razbojništva počele sve više stapati u jedno. Primjerice, Sicilijanska kriminalna organizacija Cosa Nostra je 1992. godine pokrenula kampanju smrtonosnih atentata kako bi se sukobila s državnom vlasti jer ih je počela pritiskati snažnom represijom. Tada su organizirali brojne bombaške napade diljem Italije. Zatim 1993. godine u Francuskoj, u Nici, takozvani *Prosjaci* čiji je predvodnik bio Jean-Claude Oliveiro organizirali su čitavu seriju atentata kako bi uspostavili lokalnu prevlast. Granatirali su dva zatvora te postavljali plastične eksplozive na brojne trgovine što je dovelo do brojnih posljedica.

Takvi događaji sve su se više počeli pojavljivati pa je tako urbano nasilje koje je u Francuskoj počelo u ljeto 2001. godine sve više išlo prema terorizmu zbog započetih bombaških napada da nacionalnu policiju. Tako se teror djelomično počeo premještati iz političko-ideološke sfere u sferu kriminala što dovodi do toga da su grupacije koje su do tada bile udaljene od terorističke prakse počele poprimati teroristička obilježja (sekte, ekolozi, pedofili, sindikati itd.).⁷

---

⁶ Gayraud, Jean – Francois., Senat, David. Terorizam. Zagreb : Kulturno informativni centar : Naklada Jesenski i Turk, 2008. Str. 25.

⁷ Gayraud, Jean – Francois., Senat, David. Terorizam. Zagreb : Kulturno informativni centar : Naklada Jesenski i Turk, 2008. Str. 26.

4. NEKE KONSTANTE TERORIZMA

4.1. Mjesto: grad

„Fenomen terorizma neodvojiv je od rastuće urbanizacije suvremenih društava. Grad rađa teritorijalnu koncentraciju moći (političke, ekonomske, medijske itd.) i čini nas krhkim; demografska koncentracija jača nesigurnost i povećava vjerojatnost za terorističke napade.“⁸

4.2. Sjecište: mediji

„Teroristički čin razlog svojeg postojanja nalazi, zapravo, u očekivanoj medijskoj reklami. Činjenica je da niti jedna aktivnost u konačnici nema takav medijski odjek kakav ima terorizam.“⁹

Da bi se teroristički čin uočio i prepoznao, mora doseći kritičku medijsku masu koja će na taj čin reagirati, s obzirom da su mediji prepuni informacija o katastrofama koje se događaju diljem svijeta.

Teroristički napadi sa sve većim brojem žrtava događaju se upravo zbog toga što su napadači svjesni da se vijest češće i duže prenosi što je broj ozlijeđenih i poginulih veći, a samim time je veći i odaziv gledatelja. Također, neki teroristički činovi imaju jaču promidžbenu snagu od drugih zbog duljine trajanja.¹⁰ „Takvi su otmice, uzimanje talaca i zrakoplovno gusarstvo. Kemijsko, bakteriološko ili nuklearno oružje možda će se manje koristiti za masovno uništenje, a više za agresivni pristup u već zasićene i otupjele medije. Postoje oružja koja su više medijska od drugih.“¹¹ Dakle, terorizam praktički živi od medija, odnosno mediji i terorizam stvorili su odnos koji je od obostrane koristi u kojoj je medijska pažnja kisik terorizmu bez koje kao takav ne

---

⁸ Gayraud, Jean – Francois., Senat, David. Terorizam. Zagreb : Kulturno informativni centar : Naklada Jesenski i Turk, 2008. Str. 29.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

može živjeti.¹² „Zapravo, razumna i smirena vijest u velikoj mjeri može omalovažavati terorističke ucjene. Terorizam voli reklamu i boji se staloznenih vijesti.“¹³

4.3. Cilj: javno mnijenje i stanovništvo

Raymond Aron je u svojoj knjizi *Misliti rat, Clausewitz* analizirao koja je bit modernog terorizma i došao do zaključka da je terorizam najnasilniji oblik psihološkog rata koji cilja na slabljenje duha i volje, a terorističkim činom se naziva kada psihološkim učinkom nadmašuje svoje fizičke rezultate.¹⁴

„Terorizam čini razliku između stvarnih i psiholoških efekata koje višestruko umnaža. On vješto koristi dva aspekta terorističke prakse: iznenađenje i sveprisutnost. Ono što terorističkom činu pridaje goleme psihološke efekte jest njegova nepredvidivost u vremenu i prostoru.

Teroristički čin mijenja stavove stanovništva i razvija pojam kolektivne odgovornosti.“¹⁵ Teroristički čin dovodi do stvaranja rascjepa između žrtve (stanovništvo) i cilja (vlast), odnosno treba ubiti, oteti ili zarobiti nekoga kako bi se izvršio pritisak na vlast, a žrtva terorističkog napada samo je izlika za neke druge ciljeve koje teroristi žele postići.

4.4. Mentalitet i inverzija: poticanje odgovornosti

Cilj terorizma je svaliti krivnju na žrtvu, poricanjem vlastite odgovornosti.

Teroristi su osobe, sebe vide kao žrtvu i svojim terorističkim činom želi kriminalni čin preoblikovati u politički, a žrtvu želi prikazati kao krvnika.¹⁶ „Terorizam nije ništa drugo nego tehnika ili strategija. Iza raznolikosti političkih i vjerskih motivacija, ipak postoje neke konstante

---

¹² Gayraud, Jean – Francois., Senat, David. Terorizam. Zagreb : Kulturno informativni centar : Naklada Jesenski i Turk, 2008. Str. 30.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Gayraud, Jean – Francois., Senat, David. Terorizam. Zagreb : Kulturno informativni centar : Naklada Jesenski i Turk, 2008. Str. 31.

u terorističkom mentalitetu. Ideološki razlozi nisu sami po sebi dovoljni za odabir takvog puta. Prije svega, terorist vjeruje u prvenstvo djelovanja: u svojoj biti on je aktivist prožet vrijednostima „promidžbe pomoću djelovanja.“ (...) Uostalom, terorist vjeruje u vrijednost nasilja koje pročišćava i oslobađa.“¹⁷

5. STRATEGIJA OD SLABOG PREMA JAKOM

„Terorizam se često predstavljao kao nuklearno oružje siromašnih ili oružje potlačenih, zamjena za pravedan rat. Strategija je to od *slabijeg prema jakom*: on je osa nasuprot slonu. Zapravo, terorizam se često prikazivao kao oružje slabih. Jer, ako terorizam može biti čin i manjinskih i dominantnih skupina, isto tako može biti i čin jakih država koje tako traže izlaz iz inferiorne situacije u odnosu na neuhvatljivog neprijatelja.“¹⁸ Primjerice, to se dogodilo u situaciji kada je španjolska država organizirala operaciju GAL-a (Antiterorističke oslobodilačke skupine) zato što je htjela upasti u francusko neutralno tlo darovano borcima ETA-e.

O terorizmu se tako može govoriti i kao činu moćne države koja iz nekih razloga ne želi primjenjivati otvorenu silu kao što to čini prema slabijim državama.¹⁹ „Strategija od slabog prema jakom upoznat će, možda, svoju opasniju inačicu i to u 21. stoljeću. Zapravo, nuklearni, bakteriološki i kemijski terorizam mogao bi nas uvesti u strategiju od „ludog prema jakom“. Tako zamišljena teroristička strategija može crpiti vlastitu snagu iz četiri datosti: nadmoći ofenzive nad defanzivom, disperzije snaga u prostoru, koncentracije snaga u vremenu i ekonomije uključenih sredstava.“²⁰

---

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Gayraud, Jean – Francois., Senat, David. Terorizam. Zagreb : Kulturno informativni centar : Naklada Jesenski i Turk, 2008. Str. 32.

²⁰ Ibid.

6. NAJPOZNATIJE TERORISTIČKE ORGANIZACIJE

6.1 Al – Qa'ida

„Tragovi nastanka Al Qa'ide sežu do rata u Afganistanu.

Upad vojske Sovjetskog Saveza u Afganistan 1979. godine i višegodišnja okupacija nagnala je mnoge muslimane diljem svijeta da se dobrovoljno priključe Afganistancima u njihovoj borbi protiv sovjetskih snaga. Za potrebe prihvata dobrovoljaca osnovan je početkom 1980-ih u Peshawaru, Pakistan, tzv. uslužni ured (ar. Maktab al-Khadamat, engl. Services Bureau). Bio je to središnji punkt, s uredima u tridesetak država diljem svijeta, odgovoran za propagandu, prikupljanje sredstava i novačanje „svetih ratnika“ za rat protiv komunističkih sovjetskih nevjernika.

Peshawarski punkt i njegov modus operandi preteča je onoga što će desetak godina kasnije postati Al Qa'ida. Al Qa'ida je teroristička organizacija koja ima sve elemente neophodne za postojanje terorističke organizacije. Ima vojno i političko krilo te je hijerarhijski ustrojena. Strukturirana je na funkcionalnim i teritorijalnim načelima. To znači da ima tijela zadužena za vojna pitanja, tijela za politička pitanja, informiranje, planiranje i pripremu operacija, obavještajna i sigurnosna djelovanja, tijela za logistiku, tijela zadužena za izobrazbu, financiranje te tijela za tehniku.

Teritorijalne postrojbe su od razine ćelije (do desetak osoba) do brigade (do desetak ćelija). Operacije gotovo uvijek izvode manje operativne postrojbe (ćelije) ili pojedinci, bombaši samoubojice, tzv. šehidi (shahid).

Al Qa'ida je povezana i s nizom drugih islamističkih terorističkih organizacija, primjerice egipatskom Islamskom grupom, alžirskom Salafističkom grupom za propovijed i borbu, uzbekistanskim Islamističkim pokretom, indonezijskom Islamističkom organizacijom.

Središnji dio Al Qa'ide nešto je labavije povezan sa svojim ograncima (npr. Irak) iako s njima održava izravne kontakte. Neformalnu mrežu Al Qa'ide čine pojedinci koji su svojim akcijama spremni poduprijeti njezine ciljeve, ali nisu izravno povezani s centralnim dijelom.

Pridruženim terorističkim organizacijama, ograncima i neformalnim mrežama Al Qa'ida je krovna organizacija te im uz vodstvo pruža i logističku podršku za izvođenje akcija (izobrazba, oružje, novac). Nakon američkog udara na Afganistan i Irak, Al Qa'ida je dotadašnji bitno centraliziraniji model upravljanja prilagodila novonastalim uvjetima. Al Qa'idom upravlja emir (Osama bin Laden) u suradnji sa Savjetodavnim/ Vrhovnim vijećem (Shura Council) koje čini dvadesetak čelnika Al Qa'ide. Vrhovno vijeće odgovorno je za rad odbora koji se bave pojedinim stručnim pitanjima: vojni odbor je nadležan za novačenje, vojnu izobrazbu, nabavu oružja te planiranje i izvođenje vojnih/terorističkih akcija; odbor islamskih studija za vjerska pitanja; odbor za odnose s javnošću; odbor za financije te odbor za putovanja koji brine o svim pitanjima vezanim za putovanja pripadnika Al Qa'ide, a to uključuje i izradu dokumenata s prikrivenim identitetima.

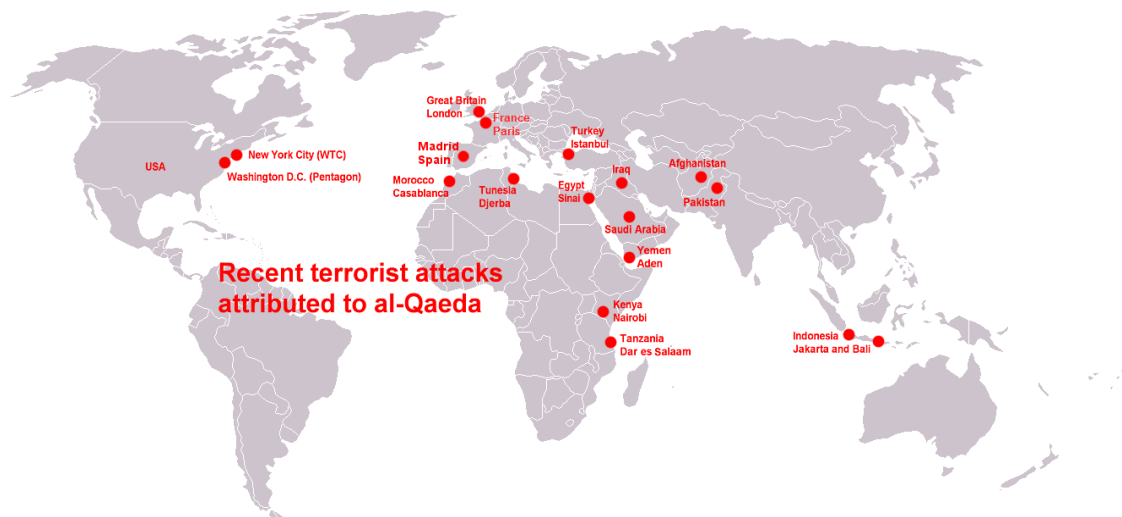
Broj pripadnika Al Qa'ide nije poznat.

Još početkom 1990-ih godina Osama bin Laden je govorio o 100 000 svojih ratnika. Vrlo su slične i procjene američkih i njemačkih stručnjaka. Prema tim procjenama Al Qa'ida ima 6-7 milijuna sljedbenika, od kojih je njih oko 120 000 spremno uzeti oružje u ruke, dok ih je oko 70 000 prošlo vojnu izobrazbu. Interesantne su i procjene prema kojima je preko 60 posto pripadnika Al Qa'ide visokoobrazovano.

Glavni ideolozi Al Qa'ide su egipatski islamisti, dok se operativnim sastavom nastoji održati etnički odnosno nacionalni balans tako da Saudijci čine 70 posto, Jemenci 20 posto sastava Al Qa'ide, a ostalo pripadnici drugih muslimanskih država (Afganistan, Egipat, Irak, Pakistan, Jemen, Indonezija itd.). Pri tome je interesantno da islamisti iz afričkih država teško postaju višerangirani članovi Al Qa'ide i obično, kao lokalni stanovnici u pojedinim državama, zauzimaju ulogu pomoćnog osoblja pri izvođenju operacija.

Al Qa'eda je oličenje novog oblika terorizma, proizašlog iz transnacionalizma i globalizacije. Ona je transnacionalna po identitetu i regrutiranju članova, a globalna po ideologiji, strategiji i ciljevima, mreži organizacija i ekonomskim transakcijama.

U bliskoj budućnosti malo vjerojatni možebitni kraj Al Qa'ide neće značiti i kraj terorizma koji dolazi iz islamskog svijeta. Borba protiv terorizma je mnogo više od vojnih akcija i „rata protiv terorizma“.²¹

Slika 1. Zemljovid al-Kaidinih terorističkih napada

6.2. Boko Haram

„Boko Haram je nigerijska islamistička skupina, koju je 2002. osnovao Muhammad Yusuf, a od 2009. djeluje kao naoružana džihadistička skupina. Ime islamističke terorističke organizacije Boko Haram znači otprilike: “Zapadno obrazovanje je grijeh”.

Ona se bori na pretežito muslimanskom sjeveru Nigerije i zalaže se za uvođenje šerijatskog zakona u cijeloj zemlji. Trenutno ova skupina izaziva veliku pozornost javnosti otmicama.

Veliko siromaštvo i nezaposlenost u sjevernoj Nigeriji olakšavaju Boko Haramu regrutiranje novih boraca. Nigerijske sigurnosne jedinice nisu dorasle teroristima naoružanima do zuba. Od 2003. godine su u napadima Boko Harama na sigurnosne snage, institucije, crkve i

²¹ Bilandžić, M. (2008) Al Qa'ida: Nastanak, struktura i strategija. *Polemos : časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 10 (21), 2008. URL = https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=60120 (Pristupljeno 8.8.2021.)

škole poginule tisuće ljudi. 2014. je samo u prva četiri mjeseca u napadima Boko Harama živote izgubilo oko 2.000 ljudi.²²

Također, Vanja-Ivan Savić u svome članku govori da iz mnogobrojnih izvješća vidimo da su azilanti koji dolaze na europsko tlo u potrazi za boljim životom prvenstveno iz država sjeverne Afrike, no brojni su i državljani središnjih afričkih država poput Eritreje i Nigerije.

Posebno mjesto zauzima Nigerija koja puni stupce na više razina. S jedne strane o Nigeriji čitamo u kontekstu terorističke skupine Boko Haram koja uglavnom djeluje na sjeveroistoku zemlje, ali sporadičnim upadima i na cijelom teritoriju Nigerije, a s druge u kontekstu mirne primopredaje vlasti dosadašnjeg predsjednika Goodlucka Jonathana novom, Muhammadu Buhariju. Prvi je kršćanin, a drugi musliman. To samo po sebi ne bi trebalo isticati, no to je jedna od važnijih podjela u ovoj zemlji koja je, iako bogata naftom, mjesto teškog života za većinu državljana (kršćana i muslimana) koji od blagostanja nemaju gotovo ništa.

Novi predsjednik zemlje nastale kao "kreacija" britanskog kolonijalnog imperija, koja ujedinjuje brojna plemena, koja, uz zajednički engleski, govore različitim jezicima, i bori se s nerazmjerom bogatstva na sjeveru i siromaštva na jugu, ima tešku zadaću obnavljanja nacionalnog jedinstva. Nije ni čudo da je jedan od njegovih glavnih predizbornih posjeta bio onaj nigerijskim katoličkim biskupima.²³

---

²² Hrvatski news i lifestyle portal Net.hr: <https://net.hr/danas/svijet/popis-najopasnijih-teroristickih-grupa-u-svijetu/> (Pristupljeno: 9.8.2021.)

²³ Savić, Vanja-Ivan. (2015) Razmatranje o Nigeriji. *Europske studije*, 1 (1), 2015. URL = https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=221798 (Pristupljeno: 9.8.2021.)

Slika 2. Boko Haram u krvavoj misiji

6.3. ISIS

ISIS se zalaže za islamsku državu u Iraku i Siriji i ekstremistička je militantna skupina koja vlada po zakonu vehabija/selefija. Na arapskom jeziku skupina je poznata i kao Daesh. Primjer ISIS-a je teroristička skupina koja je poznata po otmici zapadnih novinara i humanitarnih radnika kao dio njihove taktike. Naziv se može prevesti kao Levant , Velika Sirija, Sirija ili čak Damask.

Od 2013.-2019. ISIS je vodio ABU BAKR AL-BAGHDADI, samozvani kalif islamske države. Imao je dvoje zamjenika vođe Abu Muslima al- Turkmanija za Irak i Abu Ali al-Anbarija (poznatog i kao Abu Ala al- Afri) za Siriju, obojica etnički Turkmeni.

Dužnosnici obrane u regiji kažu da je islamska država od 2019. ukorijenjena na uglavnom ruralnom teritoriju, boreći se u malim elementima otprilike desetak boraca, iskorištavajući granicu između Iraka i Sirije, zajedno s neformalnom granicom između Iračkog Kurdistanu i ostatka zemlja u kojoj je ona sigurna.

U svome preglednom radu, Blerim Latifi i Kriste Shtufi navode da su pokreti kao ISIS najvjerniji predstavnici doslovnoga političkoga salafizma. Kada se svijet čudi njihovoj hladnokrvnosti prilikom masakara, nema se u vidu da je ta hladnokrvnost u svojoj suštini hladnokrvnost nasilja u starom svijetu, gdje je nasilje bila svakodnevna i normalna praksa.

Obezglaviti čovjeka u vrijeme kalifa Omara bila je sasvim uobičajena stvar. Dapače, ta uobičajenost postoji do javnih egzekucija sječenjem glava od strane jakobinaca u revolucionarnoj Francuskoj 1793. godine.

U kontekstu biovlasti »najviša funkcija vlasti nije ubijanje, nego investiranje u život« (Foucault, 1978, 191). Zato, indignacija koju danas pobuđuju javne egzekucije ISIS-a u stvari je indignacija biopolitičke savjesti modernih društava. Kalifat ISIS-a, piše Žižek (2014), u potpunosti odbacuje foucaultovsku koncepciju biovlasti.²⁴

Slika 3. ISIS-ova mapa područja koja žele osvojiti uključujući i Indiju

²⁴ Latifi, B., Shtufi, K. (2019) O strujama suvremenoga islama, svetom ratu i čitanju Kurana. *Obnovljeni Život : časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 74 (3), 2019. URL = <https://hrcak.srce.hr/221839> (Pristupljeno: 9.8.2021.)

6.4. Crvene brigade

U svome članku Sandra Hrabar navodi da su „Crvene brigade osnovane krajem šezdesetih godina, točnije 1969. godine, slijedeći markističko-lenjinističku ideologiju, a cilj im je bio odvojiti Italiju od zapadnih alijansi i to oružanom borbom.

Godine 1984. raspali su se u dvije frakcije: Communist Combatant Party i Union of Combatant Communist. Originalna grupa se koncentrirala na ubojstva i otmice pripadnika talijanske vlade, ali i bogatih industrijalaca. Jedna od najpoznatijih akcija bila je ubojstvo talijanskog premijera Alda Moro 1978, otmica američkog generala Jamesa Doziera 1981, a preuzeli su odgovornost i za ubojstvo Leamona Hunta, šefa sinajske organizacije Multinational Force and Observer, 1984. godine.

Poslije 1989, kada je većina pripadnika uhićena, aktivnosti su im znatno smanjene. Ipak, sredinom devedesetih napadnuta je američka baza u Avianu, a talijanski ljevičari su tvrdili kako je riječ baš o ovoj terorističkoj organizaciji, što se pokazalo točnim kada su počinitelji uhićeni.

Godine 1999, kada je pucano na Massima D'Antona, bilo je jasno da Brigada još uvijek živi, sa novim članovima jer je većina starih bila u zatvoru. Crvene brigade su bile najjače krajem sedamdesetih godina, kada su oteli Moro. Tada su imali oko petsto aktivnih članova. Nagađa se da ih je sada pedesetak. Na početku je jedan od vođa bio Alberto Franceshini, a i on je, poput većeg broja članova, došao iz radničkih, lijevo orijentiranih obitelji. Veliku podršku, iako ne javnu, imali su od strane Komunističke partije Italije, gdje je bio veliki broj starih komunista.

Crvene brigade su nastale iz borbe protiv imperijalizma u vrijeme masovnih studentskih prosvjeda. Godine 1969. su podmetnuli bombe u osam vlakova, a iste su godine pokušali dići u zrak jednu osnovnu školu u Trstu.

Krajem 1969. dosegnut je vrhunac, kada su fašisti iz Ordine Nuovo (engl. New Order) postavili bombu na Piazzu Fontanu u Milanu te ubili šesnaest, a ranili devedeset ljudi. Godine 1970. napali su i jedan vlak ubivši šest, a ranivši stotinjak ljudi.

Tijekom ovih napada, fašisti su cijelo vrijeme tražili jaču vladu i pozivali na građanski rat protiv ljevičara. Tu su se stvari odvijale dosta nepovoljno za ljevičare. Naime, policija je krivila lijeve grupe za bombu na milanskome trgu. Tada su se počele rađati Crvene brigade. Krajem šezdesetih su se bavili teoretiziranjem, no kasnije su prešli s riječi na djela. Prvi su se pojavili Partisan Action Group (GAP), čija je najznačajnija figura bio Giangiacomo Fetrinelli, izdavač, koji se oduševio kubanskom revolucijom i svojim susretom s Castrom.

Osim povremenih bombaških napada, GAP se bavio masovnom propagadnom i to preko piratskog radija. Razlika između GAP-a i Crvenih brigada je u tome što je GAP želio stvoriti vojsku, a Brigade naoružanu stranku proleterijata. Prva se značajna akcija dogodila 1974. kada su otele Sossia glavnog tužitelja Genove. Zamijenili su ga za dva uhićena člana Crvenih brigada, koji na kraju nisu vraćeni. Tužitelj koji je zaustavio njihovo puštanje, Francesco Coco, ubijen je i to je bilo prvo ubojstvo Crvenih brigada.

Moroa su brigade otele 16. ožujka kada je šetao prema Parlamentu, a ubijeno je pet njegovih tjelohranitelja. Moro je bio predsjednik Kršćanske demokratske stranke, vladajuće stranke u Italiji. Nakon otmice stvorena je nova koalicija, u kojoj su prvi put bili i komunisti koji su osudili otmicu Crvenih brigada. Dana 18. ožujka Crvene brigade su poslale sliku Moroa, nazvavši ga političkim zatvorenikom, a dan kasnije pronađen je jedan od automobila kojim je otet.

Crvene brigade su htjele mijenjati premijera za Renata Curcioa, jednog od šefova Brigada, i trinaest ostalih članova kojima je suđenje trebalo uskoro početi. Čak je i sam Moro pisao Andreottiu, koji ga je zamijenio, da Vatikan napravi razmjenu, no Andreotti je bio čvrst u svojoj odluci da ne pregovara s teroristima, a moguće je da i nije želio više vidjeti premijera. Kada su shvatile da ih se ignorira, Crvene brigade su pogubile Moroa nakon pedeset i pet dana zatočeništva, 9. svibnja. Po nekim informacijama, u ovu akciju je bio umiješan i KGB. Egipatski Al Ahram tvrdi kako je u akciju bio umiješan izraelski Mossad.

Osamdesetih godina, jedan od članova Crvenih brigada, Patrizio Pezi (kojega je na to nagovorio brat, a koji je kasnije ubijen) odao je policiji priličnu količinu informacija o Brigadama, nakon čega je uslijedio niz uhićenja. Unatoč tome, napravljeno je još nekoliko akcija

poput otmice suca Giovannia D'Ursa, a uvjet da ga se pusti je bio da vlada zatvori jedan od najgorih zatvora u Italiji – Asinaru. Crvene brigade postoje i danas, ali djeluju tek povremeno.“²⁵

Slika 4. Zastava Crvenih brigada

6.5. Frakcija Crvene armije

„Frakcija Crvene armije (njem. Rote Armee Fraktion, kr. RAF), ekstremistička je i ultralijeva organizacija koju osnivaju Andreas Baader i Ulrike Meinhof (skupina Baader–Meinhof) 1970. iz studentskog pokreta, s ciljem borbe protiv drž. uređenja SR Njemačke svim sredstvima, uključujući i metodama urbane gerile (bombaški atentati, pljačkanje banaka i terorističke akcije).

Do 1972. uhićeni gotovo svi članovi RAF-a i osuđeni na dugogodišnje zatvorske kazne.²⁶ Skupina je proizašla iz njemačkog studentskog pokreta s kraja šezdesetih godina, koji je uz

²⁵ Hrabar, S. (2012) Politički terorizam i ekstremizam u zapadnoj Europi u drugoj polovici 20. st. *Rostra : Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, 5 (5), 2012. URL =

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249978 (Pristupljeno 9.8.2021.)

²⁶ Proleksis Enciklopedija. URL = <https://proleksis.lzmk.hr/1071/> (Pristupljeno 9.8.2021.)

francuski bio najradikalniji u Europi i koji je otvoreno iskazivao svoje nezadovoljstvo ratom u Vijetnamu te nespremnosti njemačkog društva da se u potpunosti suči s nacističkom prošlosti.

RAF je utemeljio Andreas Baader, sitni bavarski delikvent kojega je privukla ljevičarska ideologija, a bio je jedan od rijetkih članova skupine koji nije bio fakultetski obrazovan niti pohađao sveučilište.

U ideloškom smislu skupina je zagovarala marksizam i maoizam pomiješan s radikalnim anarhističkim stavovima. Organizacija se uglavnom financirala samostalno, a navodno je osamdesetih godina u manjoj mjeri primala pomoć Istočne Njemačke i Bliskog istoka. Zanimljivo je da su otprilike polovinu članova RAF-a činile žene, a većina pripadnika skupine dolazila je iz vrlo dobro situiranih obitelji te je bilo čak i djece industrijalaca.

Prvu akciju je RAF izveo 2. travnja 1968, kada je Baader s djevojkom Gudrun Ensslin te još dvojicom istaknutih članova, Horstom Sohnleinom i Thorwaldom Prollom, podmetnuo požar u trgovačkom centru u Frankfurtu. U akciji nije bilo žrtava niti je materijalna šteta bila velika, no iako je taj teroristički čin u tom pogledu bio gotovo beznačajan, bomba je pokrenula lavinu događaja s dugoročnim posljedicama. Iako su razmjerno brzo uhvaćeni, četvorka je puštena na slobodu do donošenja presude, što su iskoristili za bijeg u Švicarsku.

Nakon povratka u Njemačku u travnju 1970. Baader je bio uhvaćen, no već ga je sljedećeg mjeseca u smjeloj akciji skupina od šest članova RAF-a, uz pomoć novinarku Ulrike Meinhof, oslobodila iz kaznene ustanove.

Etabilirana ljevičarska novinarka i majka dvoje djece, Meinhof je sasvim neočekivano za njemačku javnost u svojim kasnim tridesetima pristupila RAF-u. Navodno je operacija na mozgu kojoj je bila podvrgnuta krajem šezdesetih pridonijela njezinoj političkoj radikalizaciji.

Meinhof je pisala manifeste kojima se skupina oglašavala u medijima, no unatoč ustaljenom nazivu Baader-Meinhof, iz kojega se mogla razabrati njezina eventualna leaderska pozicija, ipak nije bila jedan od vođa organizacije, već je skupina bila pod Baaderovim zapovjedništvom. Nakon bijega iz zatvora vođe RAF-a su privremeno pronašle utočište na Bliskom istoku, točnije u terorističkom kampu kojeg je u Libanonu vodila Fronta za oslobođenje Palestine (PFLP), gdje su pohađali tečajeve izrade bombi i učili osnove gerilskog ratovanja. Vrativši se u Njemačku, skupina je poduzela seriju ozbiljnijih terorističkih podviga.

U potrebi financiranja terorističkih pothvata, Baader-Meinhof su diljem Njemačke izveli seriju pljački banaka, zbog čega je njemačka policija poduzela veliku akciju traženja i hvatanja članova bande.

U nekoliko oružanih incidenata tijekom 1971. godine ubijena su tri policajca, a uhvaćeno je više članova skupine. U svibnju 1972. terorističkim je napadom na američku vojarnu u Frankfurtu na Majni, u kojem je jedan vojnik poginuo, počela serija RAF-ovih bombaških napada kojima su na meti bili i američki ciljevi na njemačkom tlu. Ukupno je u šest podmetnutih bombi tijekom proljeća 1972. ubijeno četvero i ranjeno više od četrdeset ljudi.

No razdoblje terora Frakcije Crvene armije privremeno je prestalo nakon što je u lipnju 1972. nakon višesatne opsade uhvaćen Andreas Baader, a u sljedećim tjednima su uhvaćene Meinhof i Enslin te još nekoliko visokorangiranih pripadnika skupine. Smrt vođa nije zaustavila akcije. Unatoč hvatanju vođa skupine, mala jezgra koja je brojala između dvadeset i četrdeset pripadnika nastavila je s terorističkim akcijama.

U travnju 1975. šesteročlana skupina pokušala je zauzeti njemačko veleposlanstvo u Švedskoj, ali je akcija završila neuspjehom i ubojstvom dvojice napadača zajedno s dvojicom službenika veleposlanstva. Nekoliko je puta pokušano oslobađanje vodstva skupine iz zatvora, no ovog su puta njemačke sigurnosne snage bile spretnije. Kako bi izbjegli ponavljanje Baaderovog bijega iz zatvora 1970, vlast je za pritvorene članove skupine Baader-Meinhof počela graditi i poseban zatvor s pripadajućom sudnicom u jednom krilu zgrade.

Dugotrajno suđenje pripadnicima bande pretvorilo se u najskuplji sudski proces u novijoj njemačkoj povijesti. Zbog gradnje zatvora suđenje pripadnicima skupine bilo je odgođeno za tri godine, što su iskoristili za štrajk glađu u kojemu je jedan član skupine i umro.

Neposredno uoči početka suđenja, u svibnju 1976, Ulrike Meinhof je počinila samoubojstvo objesivši se u ćeliji, a preostalo troje članova skupine je 1977. godine osuđeno na doživotne zatvorske kazne zbog ubojstva američkog vojnika te još 37 terorističkih akcija izvedenih tijekom 1972.

U listopadu 1977. Baader, Enslin i Raspe također su počinili samoubojstva. Glasine koje su uslijedile govorele su kako su zapravo bili ubijeni pa su među ekstremnom ljevicom

dobili gotovo mitski status. Glasine je podgrijala činjenica da su Baader i Raspe ubijeni vatrenim oružjem koje su prema navodima njemačke policije prokrijumčarili njihovi odvjetnici, a Baader je imao prostrijeljanu ranu na čelu.

U međuvremenu su pripadnici organizacije koji su se nalazili na slobodi u travnju 1977. izveli atentat na njemačkog glavnog državnog odvjetnika Bubacka, a prije samoubojstva Baadera i Ensslin, članovi RAF-a su u rujnu 1977. oteli njemačkog industrijalca i bivšeg časnika SS-a Hansa Martina Schleyera, ubijajući prilikom otmice Schleyerovog vozača i tri policajca u pratnji. Schleyera su držali u zatočeništvu četrdeset i tri dana, a njegovom su otmicom pokušali ishoditi puštanje iz zatvora zarobljenih pripadnika RAF-a. Nakon što su otmičari dobili vijest o smrti Baadera i Enslinove u zatvorskoj ćeliji, Schleyera su ubili, a njegovo tijelo ostavili u prtljažniku automobila na području blizu francuske granice.

Gotovo usporedno sa Schleyrovom otmicom, skupina palestinskih terorista povezanih s RAF-om izvela je otmicu Lufthansinog zrakoplova na letu španjolskog Balearskog otočja u Njemačku, koji je potom preusmjeren u Somaliju gdje je oslobođen u akciji njemačkih komandosa.²⁷

Slika 5. Znak Frakcije Crvene armije

---

²⁷ Hrabar, S. (2012) Politički terorizam i ekstremizam u zapadnoj Europi u drugoj polovici 20. st. Rostra : Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, 5 (5)., 2012. URL = https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249978 (Pristupljeno 9.8.2021.)

7. MOGUĆE POSLJEDICE PRIMJENE KEMIJSKO-BIOLOŠKIH I NUKLEARNIH REDSTAVA PO ŽIVI SVIJET I OKOLINU

Kada govorimo o terorizmu, moramo uzeti u obzir sredstva i posljedice koje ono nosi sa sobom, a pritom nastaje šteta koja je opasna za čovječanstvo. Samim tim, nastaju krize koje mogu ugroziti društvo. Mr. sc. prof. Branko Cvjetković upravo to objašnjava u svojoj knjizi „Terorizam – sredstva i posljedice“, govori kako golemi broj sredstava može ugroziti jedno društvo: od raznih oblika agresije izvana do uništavanja zajednice iznutra, i to samouništenjem.²⁸

Ulaskom u atomsko doba čovjek je napravio značajan korak k svom uništenju. Korištenje nuklearne energije u onom obliku koji najviše uništava, zagađuje prirodu, nešto je u što se nikako nije smjelo upuštati, bar ne na ovom stupnju ljudskog razvitka. Otkako su oštećenja prirode i biološke ravnoteže postala vidljiva, čovjek ne može više ni misliti na svoju okolinu. Takvih agresija imamo sve više i protiv njih treba biti usmjeren obrambeno-zaštitni sustav jer postaju opasne za život društva.

Različite oblike ugrožavanja čovjeka i životne sredine promatramo kroz nekoliko podjela, a oni po prirodu mogu biti kemijski, biološki i radiološki. Prema objektu ugrožavanja možemo ih podijeliti na zagađenje atmosfere, zemlje i vode te direktno zagađivanje živih organizama. Prema posljedicama koje stvaraju možemo ih svrstati u ekocid, genocid te kemijsko-biološke posljedice.²⁹

Posljedice primjene ovih sredstava na atmosferu su katastrofalne, a atmosfera nam omogućava disanje, istovremeno nas štiti od visokoenergetskog opasnog zračenja apsorpcijom ili refleksijom tog zračenja. „Poremeti li se ravnoteža sastava atmosfere, doći će do posljedica opasnih po zdravlje živih organizama i za njihov opstanak.“³⁰

---

²⁸ Cvjetković, B. Terorizam – sredstva i posljedice. Split : Kupola Laus, 2002. Str. 89.

²⁹ Cvjetković, B. Terorizam – sredstva i posljedice. Split : Kupola Laus, 2002. Str. 90.

³⁰ Cvjetković, B. Terorizam – sredstva i posljedice. Split : Kupola Laus, 2002. Str. 91.

7.1. Velike opasnosti - Tokio

Dana 20. ožujka 1995. godine teroristi su izvršili jednu od najbrutalnijih akcija u novijoj povijesti, izveli su napad nervnim bojnim otrovom SARIN (plin bez boje, okusa i mirisa) na više lokacija u gradu. Prema dostupnim podacima nastradalo je 5500 osoba, a jedanaestorica su neposredno ubijena u pothodnikupodzemne željeznice. Brzom intervencijom najugroženije osobe koje su bile u katastrofalnom stanju, njih 641, osvezeno je u *St. Luke's International Hospital* na liječenje. Među njima njih petorica imali su teške kardiovaskularne tegobe te su dvojica ubrzo preminula. Zbog teških problema s dišnim organima na hospitalizaciju odvedeno je 106 unesrećenih, među kojima i četiri trudnice, pa je tako izbjegnuta veća tragedija. Već sljedećeg dana u bolnicu je stiglo novih 349 pacijenata otrovanih ovim plinom. No, zahvaljujući vrlo discipliniranim građanima, odličnoj transparentnosti civilne zaštite, obavješćivanju i uputama koje su se javno prenosile, izbjegnute su veće posljedice. Od psihičkih poremećaja nastradalo je preko 20% unesrećenih.³¹

7.2. Velike opasnosti – New York

Rujan 2001. godine upamćen je po najvećoj diverzantsko-terorističkoj akciji u povijesti čovječanstva. Diverzanti – teroristi – samoubojice oteli su četiri putnička zrakoplova i izvršili stravičan diverzantsko-teroristički čin.

Dva zrakoplova s putnicima i posadom terorist su skrenuli s rute leta i udarili u simbole i ponos grada New Yorka i građana SAD-a. Dvije najveće građevine na svijetu pogođene su i srušene.

U trenutku diverzije u građevinama nalazilo se oko 25000 zaposlenika i posjetitelja. Smatra se da je živote izgubilo više od 5000 ljudi.

Treći zrakoplov obrušio se s putnicima, posadom i teroristima-ubojicama na jednu zgradu Pentagona u Washingtonu. Tu je također poginulo više stotina ljudi.

Četvrti zrakoplov s putnicima i posadom teroristi su sunovratili na zelenu površinu i
okončali živote nedužnih putnika.

---

³¹ Cvjetković, B. Terorizam – sredstva i posljedice. Split : Kupola Laus, 2002. Str. 116.

Opasnosti od raznih diverzantsko-terorističkih aktivnosti postoje i postojat će sve dotle dok mnoge zemlje vode upitni političari, korumpirani, amoralni i ogrezli u kriminal.³² Treba još spomenuti kako je danas u svijetu pod oružjem 28 milijuna vojnika. S aspekta tehnike posjeduje se preko 155000 tenkova, 40000 borbenih zrakoplova i preko 14000 ratnih brodova. Na naoružanje se godišnje troši više od 1000 milijardi dolara.³³

Prve žrtve bili su deseci tisuća vatrogasaca i volontera koji su raščišćavali ruševine WTC-a. Studija objavljena u znanstvenom časopisu 2011. pokazala da je da je u tih osoba povećan rizik oboljenja od raka.

Zdravstveni program WTC-a, a riječ je o saveznom programu za osobe koje su preživjele terorističke napade 11/9, u registru ima 10.000 oboljelih od raka. Krajem 2019. više od 21.000 oboljelih bilo je uvršteno u program WTC-a, što je dvaput više nego u lipnju 2016. Među njima je gotovo 4000 oboljelih od raka, s time da su najčešći rak prostate, dojke ili kože. Iako je "nemoguće za svakog pojedinca utvrditi točan uzrok (raka) jer nijedan krvni tekst neće pokazati 'žig WTC-a'", ipak nekoliko studija potvrđuje da je "postotak oboljelih od raka narastao između 10 i 30 posto u osoba koje su bile izložene česticama" na dan katastrofe.³⁴

8. VJEČNA KRIZA ZAPADA I ISLAMSKOG SVIJETA

Nakon terorističkih napada od 11. rujna 2001. Zapad i islamski svijet su ušli u spiralu radikalizacije, gurajući jedni druge sve dublje u nerazumijevanje. Većina zna za direktne posljedice terorističkih napada na Sjedinjene Američke Države od 11. rujna 2001.

Njemački znanstvenik i islamolog Stefan Weidner pak tvrdi da su posljedice mnogo dublje nego što se obično uzima. Recimo, u odnosu Europske unije i Turske koji je, kaže, postao kolateralna šteta ovog procesa. Kako smatra Weidner, Zapad je propustio šansu da razmišlja dugoročno. Moglo se, kaže, u događanja u arapskom svijetu umiješati drugačije – pritiskom na bogate države Arapskog poluotoka, možda i sankcijama, kako ove ne bi upropaštavale revolucije u arapskom svijetu ili ih podrivale podrškom džihadistima. Time bi konačno bilo učinjeno ono

³² Cvjetković, B. Terorizam – sredstva i posljedice. Split : Kupola Laus, 2002. Str. 117.

³³ Cvjetković, B. Terorizam – sredstva i posljedice. Split : Kupola Laus, 2002. Str. 119.

³⁴ Ezadar. URL = <https://ezadar.net.hr/dogadaji/3562909/18-godina-nakon-teroristickih-napada-9-11-raste-broj-karcinoma-medju-prezivjelima/> (Pristupljeno 18.8.)

što je propušteno 11. rujna - pozvati na odgovornost ideološke, logističke i financijske mecene (napada iz 2001). Toga se Zapad pribojavao jer je previše našeg novca i blagostanja povezano s tamošnjim nedemokratskim sustavima. Na kraju smo platili cijenu u drugačijoj formi, kroz izbjegličku krizu i jačanje desničarskog populizma kao reakciju.

Teroristički napadi i ono što se poslije toga zbililo, piše Weidner u novoj knjizi, promijenili su i Zapad do neprepoznatljivosti. „Desetljeće prije Jedanaestog rujna bila je epoha optimizma u Europi i SAD-u. To se promijenilo. I prije koronakrize je raspoloženje bilo loše.

Osim rastuće ekonomske nejednakosti i kaosa u svijetu novih medija, glavni uzrok je kriza koja se prelila iz arapsko-islamskog svijeta.“ Tu misli na izbjegličku krizu, na doseljavanje koje je „mnogima djelovalo nekontrolirano ili su ga tako predstavljali populistički“. Uz to i globalni terorizam, islamistički i „bijeli i zapadni“ prema ljudima stranog porijekla ili muslimanima. „U zbiru to je bila uzajamna radikalizacija koja je doprinijela i uspjehu Donalda Trumpa koji je još zaoštrio to loše raspoloženje.“ Iz toga se teško izlazi, dodaje ovaj autor, i kaže kako bi bilo poželjno da Europa govori jednim glasom koji bi se slagao s američkim - mada ne po svaku cijenu. Ključno u odnosima s islamskim svijetom je, smatra, da se ne surađuje s režimima nego s građanima.³⁵

9. TERORIZAM I KRIZNI MENADŽMENT

Države svijeta danas su neprestano suočene s planiranjem održivosti vlastitih sustava kriznog upravljanja i to osobito u kriznim situacijama izazvanim terorizmom, s obzirom da takav tip krize „prerasta u jedno od vodećih globalnih pitanja.“³⁶ Na primjeru brutalnih terorističkih napada koji su se odvijali u Francuskoj 2015. godine može se proučiti i analizirati djelovanje francuskih institucija u antiterorističkoj borbi i nošenje s kriznom situacijom.

Francuska je europska zemlja koja se, nakon spomenutih napada, počinje percipirati kao zemlja s povišenim rizikom od terorističkog djelovanja. Isti se slučaj dogodio s Velikom

---

³⁵ DW - Made for minds. URL = <https://www.dw.com/hr/11-rujna-i-vje%C4%8Dna-kriza-zapada-i-islamskog-svijeta/a-57160901> (Pristupljeno 20.8.2021.)

³⁶ Marković, S. *Terorizam i druga krizna stanja suvremenog društva i njihov utjecaj na ograničavanje ljudskih prava i demokraciju*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 16(1), 2009. Str. 215

Britanijom nakon londonskih samoubilačkih napada iz 2005. godine.³⁷ Postavlja se pitanje je li francuski model kriznog upravljanja u situacijama terorističkih napada zakazao s obzirom da su se u relativno kratkom vremenskom razdoblju dogodila dva velika napada? Je li takvo što rezultat neprilagođavanja sustava kriznog upravljanja aktualnoj situaciji? Nošenje s terorističkim krizama i prijetnjama u Francuskoj se odvija na tri razine: političkoj, administrativnoj i operativnoj te je sustav kao takav zamišljen kao kompleksna struktura koja u sebe uključuje i nekonvencionalne aktere poput medija, sveučilišta i društvenih organizacija.³⁸

Navedena uključenost što šireg spektra aktera antiterorističke borbe daje naslutiti kako francuski model antiterorističkog kriznog upravljanja ima korjenito viđenje problema. Problem terorizma se, prema tome, ne može rješavati tek kad takva kriza nastupi i uznapreduje već se mora razviti i sustav kvalitetnih preventivnih mjera u svim društvenim sferama.

Logični nastavak ovog modela je kontinuirano prilagođavanje sustava kriznog upravljanja novim terorističkim prijetnjama i ugrozama radi njihove lakše prevencije i rješavanja. Time se potvrđuje i teza kako dobar krizni menadžment ne teži samo pukom minimiziranju opasnosti već i aktivnom maksimiziranju svake prilike koja je od koristi u kriznoj situaciji.³⁹ Politička razina u antiterorističkom kriznom upravljanju je izrazito je važna.

Kvalitetan antiteroristički policy aranžman i zakonske odredbe prevencije i rješavanja kriznih situacija izazvanih terorizmom su „osnovna sredstva koja bi se trebala primjenjivati u borbi protiv terorizma.“⁴⁰ Krizna situacija izazvana terorističkim djelovanjem apsolutno je velik izazov za aktere sustava kriznog upravljanja koji nastoje održati razinu nacionalne, ali i globalne sigurnosti na kvalitetnoj razini. U tom procesu nipošto se ne smije zanemariti i podcijeniti utjecaj medija i percepcije krize od strane civilnog stanovništva koje je najizloženije posljedicama krizne situacije.

---

³⁷ Collins, A. *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Politička kultura i Centar za međunarodne i sigurnosne studije, 2010. Str. 331

³⁸ Gayraud, Jean – Francois., Senat, David. *Terorizam*. Zagreb : Kulturno informativni centar : Naklada Jesenski i Turk, 2008. Str. 57.

³⁹ Devlin, E. (2006) *Crisis Management Planning and Execution*. Boca Raton: CRC Press.

⁴⁰ Marković, S. *Terorizam i druga krizna stanja suvremenog društva i njihov utjecaj na ograničavanje ljudskih prava i demokraciju*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 16(1), 2009. Str. 218

Masovni mediji potencijalno mogu imati presudnu ulogu u tome kako će se teroristički napad percipirati u domaćoj i svjetskoj javnosti. Diskurs u medijima znatno pridonosi tome hoće li se neki napad smatrati terorističkim aktom ili nekim drugim tipom incidenta što u konačnici posredno može utjecati na odluku proglašenja krizne situacije. Mediji tijekom terorističkih napada svakako trebaju djelovati na korist sustava kriznog upravljanja i to tako da pružaju „blagovremene, točne i pouzdane informacije.“⁴¹

S obzirom da je već spomenuto kako teroristi svojim djelovanjem žele postići i stanje panike i straha, važno je da mediji u kriznoj situaciji ne pridonose tom terorističkom cilju. U skladu s tim, poželjno je njihovo inkorporiranje u sustav kriznog upravljanja kako bi se postigla harmonizacija svih instrumenata kriznog upravljanja tijekom terorističkih napada.

7. ZAKLJUČAK

Sve više zemalja postaje meta terorista, a terorizam postaje globalan problem. Broj posrednih i neposrednih žrtava sve je veći, kao i količina pripadnika terorističkih organizacija i njihova maštovitost u osmišljavanju napada. Borba protiv ove vrste nasilja sve je teža i zahtijeva sve veću povezanost na međunarodnom polju u borbi protiv terorizma.

No, s nepostojanjem univerzalne definicije terorizma, često se pojedini neteroristički činovi proglašavaju terorističkim, tako da je danas teško razgraničiti pojave terorizma i antiterorizma. Prvo se označava nasiljem, dok se drugo označava kao borba za sigurnost i demokraciju, iako obje forme u sebi uključuju nasilje.

Mediji često koriste riječ terorizam kako bi privukli pažnju svojih slušatelja, gledatelja i čitatelja i na taj način povećali uspjeh svojih portala, TV postaja i radio stanica putem kojih prenose takve vijesti. Usmjerenost današnjih medija prema senzacionalizmu u prvi je plan zbivanja dovela terorizam.

---

⁴¹ Hrnjić Kuduzović, Za. (2014) *Primjenjivost principa transparentnog komuniciranja u kriznim situacijama*. Medijske studije 5(10): Str. 90

Teroristi u dosta slučajeva dolaze iz manje razvijenih i manje obrazovanih sredina, no to ne umanjuje broj terorista koji dolaze iz bogatijih i obrazovanijih zemalja, a koji isto čine zločin nad nevinim ljudima.

Definicija terorizma i antiterorizma na globalnoj razini bi uvelike olakšala posao stručnjacima u borbi protiv terorizma, a ujedno bi smanjila masovno nasilje koje se provodi u svrhu terorizma i antiterorizma.

Složeni problem kao što je terorizam mora se rješavati na više razina kako bi se povećala sigurnost građana. Dakle, krizne situacije izazvane terorističkim djelovanjem postale su učestalija pojava koja direktno ugrožava političke, ekonomske, sigurnosne i druge aspekte država svijeta.

Nakon terorističkog napada 11. rujna 2001. godine svijet postaje svjesniji globalne opasnosti od terorizma te se na tom primjeru uvjerio u nedostatnu kvalitetu i manjkavost sustava kriznog upravljanja u situacijama terorističkih napada. Transparentno je da su posljedice kriza i druge opasnosti ogromne te stoga krizno upravljanje u kontekstu terorizma treba biti u kontinuiranoj nadogradnji i razvitku sustava koji uvijek mora biti spreman na učinkovitu prevenciju, reakciju i sanaciju krize izazvane terorizmom.

8. LITERATURA

1. Leksikografski zavod Miroslav Krleža:
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60997> (Pristupljeno: 2.8.2021.)
2. Terorizam: kontekst, financiranje i ekonomske posljedice:
[.file:///C:/Users/Guest/Desktop/pesme/Ruzica_Simic_Banovic%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Guest/Desktop/pesme/Ruzica_Simic_Banovic%20(1).pdf) (Pristupljeno: 6.1.2021.)
3. Gayraud, Jean-Francois; Senat David. 2008. *Terorizam*. Zagreb : Kulturno informativni centar : Naklada Jesenski i Turk.
4. Bilandžić, Mirko. (2008) Al Qa'ida: Nastanak, struktura i strategija. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 10 (21), 2008.:
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=60120 (Pristupljeno 8.8.2021.)
5. Savić, Vanja-Ivan. (2015) Razmatranje o Nigeriji. *Europske studije*, 1 (1), 2015.:
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=221798 (Pristupljeno: 9.8.2021.)
6. Hrvatski news i lifestyle portal Net.hr: <https://net.hr/danas/svijet/popis-najopasnijih-teroristickih-grupa-u-svijetu/> (Pristupljeno: 9.8.2021.)
7. Latifi, Blerim., Shtufi, Kriste. (2019) O strujama suvremenoga islama, svetom ratu i čitanju Kurana. *Obnovljeni Život : časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 74 (3), 2019.:
<https://hrcak.srce.hr/221839> (Pristupljeno: 9.8.2021.)
8. Hrabar, Sandra. (2012) Politički terorizam i ekstremizam u zapadnoj Europi u drugoj polovici 20. st. *Rostra : Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, 5 (5), 2012.:
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249978 (Pristupljeno 9.8.2021.)
9. Proleksis Enciklopedija: <https://proleksis.lzmk.hr/1071/> (Pristupljeno 9.8.2021.)
10. Cvjetković, Branko. (2002) *Terorizam – sredstva i posljedice*. Split : Kupola Laus
11. Ezadar: <https://ezadar.net.hr/dogadaji/3562909/18-godina-nakon-teroristickih-napada-9-11-raste-broj-karcinoma-medju-prezivjelima/> (Pristupljeno 18.8.)
12. DW - Made for minds: <https://www.dw.com/hr/11-rujna-i-vje%C4%8Dna-kriza-zapada-i-islamskog-svijeta/a-57160901> (Pristupljeno 20.8.2021.)

13. Collins, Alan. (2010) *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Politička kultura i Centar za međunarodne i sigurnosne studije.
14. Marković, Sandra. (2009) *Terorizam i druga krizna stanja suvremenog društva i njihov utjecaj na ograničavanja ljudskih prava i demokraciju*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 16 (1).
15. Devlin, Edward (2006) *Crisis Management Planning and Execution*. Boca Raton: CRC Press.
16. Hrnjić Kuduzović, Zarfa (2014) Primjenjivost principa transparentnog komuniciranja u kriznim situacijama. *Medijske studije* 5(10).